

Dr Olga POPOVIĆ-OBRADOVIĆ

UDK 323.1(497) "19"

**„UPOZNAJ SEBE“ ILI PROBLEM RACIONALNE
ARTIKULACIJE NACIONALNOG INTERESA NA
BALKANU. SRPSKO ISKUSTVO NA KRAJU XX VEKA¹**

Dozvolite da na početku ukratko obrazložim naslov svog izlaganja, s obzirom da on, na prvi pogled, odstupa od teme ove sesije, koja glasi: „Upoznaj svog suseda kao što poznaješ samog sebe“. S prizvukom biblijske poruke, ovako formulisana tema sadrži u sebi plemenitu ideju razumevanja i tolerancije drugog i drukčijeg – ideju koja je od vitalnog značaja za balkanske narode, zatvorene još od početka XX veka u dijaboličnom krugu u kome periodično uništavaju jedni druge. Ta ideja, međutim, pretpostavlja samospoznaju kao prethodni čin, koji balkanski narodi, po mom dubokom uverenju, još nisu s uspehom obavili. Oni još nisu naučili da razdvajaju prošlost od sadašnjosti, zbog čega nisu u stanju da dosegnu onu neophodnu nepristrasnost u tumačenju prošlosti bez koje se svest o njoj teško i sporo oslobađa mitskog u korist istorijskog u pravom smislu reči. Zamagljena predstava o svojoj prošlosti stvara zamagljenu predstavu o svojoj sadašnjosti, usled čega je društvena i politička svest balkanskih naroda i danas, na pragu XXI veka, bitno određena zabludama, fikcijama i mitovima. Takva svest o sebi samom slab je temelj za upoznavanje drugog i za artikulisanje bilo kakvog racionalnog odnosa prema njemu. Razumevanje nacionalnog interesa koje počiva na takvoj svesti nužno mora biti u sukobu sa stvarnošću i suštinski odstupa od zahteva modernog doba. To je ono što balkanskim narodima ne dozvoljava da izrastu u moderne nacije i što ih konstantno gura na rub civilizacije. Zato se samospoznaja i suočavanje sa sobom za njih pokazuje kao imperativ.

Rat u Jugoslaviji izoštrio je ovu činjenicu u najtragičnijem svetlu. On je pokazao da bez oslobađanja od mitova i zabluda ne samo da ostajemo lišeni identiteta moderne nacije nego rizikujemo čak i sopstveno preživljavanje – kulturno, političko, pa i biloško. Jer, upravo je ta zamišljena a istorijski neutemeljena predstava o

¹ Izlaganje na konferenciji „Culture and Reconciliation in South-Eastern Europe“, u organizaciji Association for Democracy in the Balkans (ADB), Solun, juni 1997.

sebi, a time i o drugom, predstavljala onaj izvor iz kojeg su intelektualne i političke elite crple legitimacijski osnov za svoje destruktivne projekte, kojima su žrtvovani ne samo drugi narodi, nego i svoj sopstveni; projekte koji su za rezultat imali poništenje duhovnih i materijalnih dostignuća prethodnih generacija i ugrožavanje samih osnova za obnavljanje bilo čega sličnog u budućnosti.

* * *

Najopasnija od svih zabluda koje opterećuju svest balkanskih naroda u XX veku jeste zabluda da je na Balkanu moguća nacionalno homogena država i da rešenje nacionalnog pitanja treba tražiti u svenacionalnom državnom ujedinjenju. Nacionalno jedinstvo shvaćeno kao državno ujedinjenje identifikuje se kao nacionalni interes i postaje osnovna političko-legitimacijska formula, a veličina državne teritorije i granice, opsesija nacionalnih političkih elita. Kako se sticajem istorijskih okolnosti svaka pojedinačna balkanska nacija jednim svojim znatnim delom zatekla izvan granica matične države, to ovakvo razumevanje nacionalnog interesa dovodi u pitanje sve postojeće balkanske države, preteći ratom svih protiv svijui. To je ono što je rat odnosno pripremu za rat učinilo trajnim stanjem balkanskih naroda u njihovoj modernoj istoriji.

Čime se može objasniti opsesija državnim granicama koja i danas predstavlja jedno od najmarkantnijih obeležja balkanske realnosti, uprkos činjenici da su tokom poslednje decenije u svim državama na Balkanu stvorene manje ili više solidne ustavne pretpostavke za konstituisanje modernih demokratskih režima? Zašto balkanske nacije, u celini uzev, ni na pragu trećeg milenijuma nisu uspele da liberalne vrednosti prepoznaju kao svoj vitalni interes? Objašnjenje se bez sumnje nalazi u karakteru društva, odnosno u političkoj svesti i političkoj kulturi koja iz njega proističe. Ali, pri tome ne treba smetnuti s uma da ako ništa drugo, onda bar primer drugih država u tranziciji- Slovenije, Mađarske, Poljske, Češke – koje su u procesu demokratske transformacije otišle prilično daleko, pokazuje da razloge ne treba tražiti samo, pa ni prvenstveno, u pedesetogodišnjem komunističkom poretku, nego dublje, u istorijskom, socijalnom i kulturnom kontekstu Balkana i svake balkanske nacije ponaosob. Takođe, ne treba prenebrežniti ni činjenicu da u ovom pogledu među samim balkanskim narodima postoje razlike.

Protekla decenija istakla je srpski narod kao primer nesprenosti da se vrednosti modernog društva prepoznaju kao sopstveni nacionalni interes i da se kao takve pretpostave državnom ujedinjenju odnosno veličini državne teritorije. Pokazalo se da je preovlađujuća društvena svest srpskog naroda duboko arhaična, da njome dominira agrarno-kolektivistički mentalitet sa izrazito autoritarnom političkom kulturom, indiferentnost prema individualnim pravima i slobodama, netolerancija prema drugom i drukčijem i iznad svega strah od modernizacije. Parlament, političke stranke, izbori, mediji – nisu se pokazali kadri da ispune svoju pravu ulogu, gubeći tako respekt najširih slojeva društva. Što je još gore, oni su pretvoreni u institucionalnu mimikriju. Njima se pokrivaju projekti koji stoje u suprotnosti s idejom demokratskog društva, kome se navodno teži. Nesposobnost da se društvo

ekonomski, politički i kulturno reformiše u skladu sa modernim svetom nadoknađuje se nacionalnim zahtevima za proširenje državne teritorije. Umesto modernog, otvorenog društva kojeg se plaše, političke elite, snažno potpomognute intelektualnim, nude svom narodu nove teritorije, etničko čišćenje i čvrste granice, unutar kojih je narod „pošteđen“ slobodne utakmice i odgovornosti. Sve se pokriva institucijama koje su liberalne i demokratske po formi, ali ne i po svojoj stvarnoj sadržini. I konačno, sve se završava ratom i samoizolacijom.

To je put koji u poslednjoj deceniji XX stoleća prolazi srpski narod. Oživljeni su bezbrojni mitovi o veličanstvenoj prošlosti, o izvorno demokratskom duhu srpskog naroda i njegove državne ideje, o njihovoj nespojivosti sa komunizmom, o neprijateljskom okruženju i istorijskim zaverama, o stalnom položaju žrtve, posebno u Jugoslaviji nakon Drugog svetskog rata Svi ovi mitovi i fikcije upotrebljeni su krajem osamdesetih godina kao legitimacijski osnov za postavljanje srpskog nacionalnog pitanja u formi alternative: ili restrukturiranje federacije na principu većinske demokratije („moderna federacija“) ili raspad Jugoslavije uz promenu državnih granica. Kao odgovor na neprihvatanje projekta centralizacije federacije, Srbi su od strane svoje elite pozvani da osvete sve izgubljene bitke u prošlosti tako što će se ujediniti u jednu državu u zamišljenim etničkim granicama. Tome pozivu oni su se takoreći plebiscitarno odazvali. To je bio početak rata u Jugoslaviji – rata između srodnih naroda koji su sedamdeset godina živeli u zajedničkoj državi, identifikujući je kao optimalan okvir za rešenje sopstvenog nacionalnog pitanja; rata koji je, budući apsurdan kao nijedan dotadašnji, neizbežno morao dobiti toliko izopačenu formu da je ljudska dimenzija svih njegovih učesnika postala neprepoznatljiva. Sa stanovišta srpskog naroda, krajnji rezultat je biološka, materijalna i moralna razorenost.

To je tragičan bilans jednog naroda na samom kraju XX veka i on mora smoci snage da sagleda prave uzroke. Zaborav i samozavaravanje ne mogu rešiti nijedan problem. Naprotiv, oni nose rizik ponavljanja, kao i opasnost da buduće generacije budu identifikovane sa nečim u čemu nisu učestvovala i za čije tragične posledice ne mogu snositi odgovornost. U teškom poslu koji predstoji, velika odgovornost ležaće na novoj intelektualnoj eliti. Ona će morati da obavi ozbiljnu i uravnoteženu analizu nacionalnog projekta sa kojim je Srbija ušla u postkomunističko doba i da identifikuje sve zablude na kojima je taj projekt počivao. Pred njom je da objasni zašto odgovor srpskog naroda na izazov koji je doneo pad komunizma nije bio pokušaj integracije u moderan svet nego oživljavanje arhaičnog političkog programa koji ga je od tog sveta odveo daleko.